

Mnemon, Stanisław

Punkta cesarskie podane Dworowi Polskiemu 1773 roku

Przegląd Historyczny 20/3, 285-302

1916

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

PUNKTA CESARSKIE

podane dworowi polskiemu 1773 roku.

W znanem swem dziele *Maria Theresia*, Alfred v. Arneth utrzymuje, iż po pierwszym podziale Polski zgoda trzech mocarstw zaborczych o wiele trudniejszą była do osiągnięcia pod względem przyszłego ustroju wewnętrznego pozostałej Polski, niżli pod względem określenia wydzielanych dzielnic.¹⁾

Jak wiadomo, przeważał w Wiedniu pogląd, iż nie należy być biernym świadkiem rozrostu Rosyi i Prus kosztem Polski, wyrzekając się własnych korzyści terytoryalnych. Jednocześnie wszelako żywiono tam pragnienie, aby Polsce, mimo uszczupleń państwu jeszcze rozległemu, dać środki pomocnicze (Hilfsquellen) ku pewnemu rozwojowi mocy wewnętrznej, a tem samem dążono, by dać jej możność ustalenia bytu i zapewnienia sobie szczęśliwszej przyszłości.

Rzecz znamienna, że w chwili, która powinna była być roztrzygającą w Warszawie, obcy posłowie, szczególnie poseł austriacki, wciąż jeszcze wyczekiwali instrukcyi co do rokowań niezbędnych²⁾.

¹⁾ Opinia Arnetha, *post factum*, po wielu latach, znalazła potwierdzenie w niedawno wydanym XXXIV t. *Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen*. Berlin. 1910, *passim*.

²⁾ Alfred von Arneth. *Maria Theresia's letzte Regierungszeit 1763—1780*. Wiedeń 1877. T. II, 405, 404. — Fryderyk II do hr. Solms'a, pruskiego pełnomocnionego ministra w Petersburgu. „Potsdam, 6 octobre 1773... Je ne saurais vous dissimuler que la cour de Vienne commence à me paraître équivoque et approcher même un peu de la duplicité. En effet, ce n'est pas à Constantinople seulement qu'elle ne charie pas tout à fait droit; vous aurez, sans doute, également appris par les dépêches du sieur de Stackelberg combien les affaires à la diète de Pologne souffrent par les tergiversations de cette

Z aktów wiedeńskiego *Haus-Hof und Staats Archiv* łącno wykazać, pod pokrywką oględnych form dyplomatycznych, różnice charakterystyczne poglądów, zachodzące co do spraw, omawianych między Rosyą, Prusami i Austryą.

Oto, w dyrektywie, danej 22 marca 1773 r. baronowi Revitzkiemu, posłowi cesarskiemu w Warszawie, „względem ustalenia stanu Rzeczypospolitej“ polecono w najściślejszem zaufaniu zwierzyć królowi życzenie dworu austryjackiego, by pod względem ustroju krajowego nastąpiła zmiana, a zarazem, by król niczego więcej, t. j. żadnych zaborczych ograniczeń terytoryalnych od tegoż dworu nie żądał ani się nie spodziewał¹⁾. Dalej w instrukcyi tej samej z naciskiem powtórzono żądanie rokowań i bliższego z królem porozumienia²⁾. Kierunek wytyczny tych wskazówek dąży do osłabienia stanowiska możnowładztwa a zwiększenia powagi tronu, co ze znaną dwulicową ostrożnością dyplomacy XVIII wieku, zostało przedstawione jako rzekomo korzystne dla Rosyi i Prus³⁾.

même cour, son ministre n'ayant que des instructions entrêmement vagues, et superficielles sur les différents objets de notre négociation“. Frederic. (Politische Correspondenz. T. XXXIV, p. 196).—Ib., 279. Omawiana jest „Note pour le prince de Lobkowitz“, ambasadora austryjackiego w Petersburgu, z dn. 17 paźdz. st. st. 1773, która zawiera żądanie rządu rosyjskiego, zwrócone do dworu wiedeńskiego, aby Revitzky, upełnomocniony minister austryjcki w Warszawie, otrzymał wskazówki w sprawie Rady Nieustającej, do wspólnego działania ze Stackelbergiem i Benoit'em, upełnomocnionymi ministrami Rosyi i Prus w Warszawie.

¹⁾ Wiedeń. Haus-Hof u. Staats-Archiv. Mss. n° 9, p. 6. Do Revitzkiego. „22 März, 1773. Betref. Punkt der Fixation de l'État de la République... Würde es ihm (Revitzkiemu) keineswegs zuwider, sondern viel angenehm seyn, wenn die andere Höfe und die Republik eine Abänderung für gut befinden sollten; welches auch dem König in engsten Vertrauen zuvertrauen gegeben, und ihm anbey zu Gemüth... (nieczytelne), werden kann, dass ein mehres von unserm Hof weder mit Biligkeit anzuverlangen, noch zu erwarten seye“.

— Józef II do Maryi Teresy: „Saz Regen ce 19 Juin 1773. Très chère Mère... Convenience, et en partie nécessité a été le seul mobile de tout ce partage, il faut le finir de même et penser à soi que dès qu'on a tant fait et pris l'on prenne aussi les autres bagatelles mais qui sont essentielles pour que ce que l'on a pris ait un vrai prix et que l'action au moins vaille la peine, de l'avoir faite, autrement elle sera fautive, pauvre et louche, dans tous les sens...“ (Arneth. T. II, 613).

²⁾ Haus-Hof u. St. Arch. Mss. № 9, p. 13—14. „Was Euer... (nieczytelne) Herrn Grafen Oginsky wegen der Wahl der Landsbothen nachdrückliche Vorstellung gebracht haben, ist allerdings gegründet, und dienet zur neun Probe, wie vortrüglich es wäre mit dem König in engerer Einverständnis zu stehen“.

³⁾ Ib., p. 17 § 14. „Was die künftige Einrichtung der Pohlens Regierungs-

Ze względu na uprzednio już przez Austryę poczynione ustępstwa względem Rosyi i Prus w kierunku przeciwnym, t. j. w kierunku ukrócenia władzy królewskiej w duchu oligarchicznym, pretekstem obecnie przez dwór cesarski stawianego oporu, jest, uprzednio jeszcze nie ustanowiona, Rada Nieustająca¹⁾.

Całość tych instrukcyi streszcza się w dwóch odpowiedziach, pod datą 16 grudnia 1773 zwróconych do imperatorowej rosyjskiej. Sens ich jest wręcz przeciwny. Jedna przystaje na warunki Rosyi, druga zgody odmawia²⁾.

reformen... so habe dieselben wegen aller dieser Angelegenheiten mit keinen special, sondern nur mit den so viel es die Umstände herstellen, und ohne ... (nieczytelne) mit den zwey andern Höfen ... (nieczytelne) kann der König begünstiget, und die übermäßige Gewalt des grossen Adels beschränket wurde. Da sonsten dessen Vorgang nicht nur in Unserm, sondern auch Russe und Preusse Antheil zum nachtheiligen Beyspiel gereichen würde“.

¹⁾ Ib. Z dokumentów, opatrzonych nomenklaturą: „Vorträge 1773. XII“, Referat do księcia Lobkowitz'a:

„Wien den 14-ten Decembris 1773, Vortrag. Ein deutsches Anweisungsschreiben an Fürsten von Lobkowitz, sammt 3 dem russischen Hof, in betreff unserer Gränzbestimmung bis an den Sbruzfluss, der Errichtung einer Conseil permanent, und der Friedensstiftung zwischen Russland und der Pforte...“

Tamże: „Réponse à la Note: ... Que les trois Cours ne sont convenu et n'ont même pu convenir que des principes généraux du plan qui pussent être envisagés comme irrévocablement arrêtés, et tous les autres en échange comme des idées, que des réflexions ultérieures engageraient peut-être à changer, ou même à abandonner.

Que quoiqu'il soit dit dans ce Plan, sous le titre: Rétablissement dans ses vrais principes, au point quatrième: „Que l'autorité et la dignité royale seront circonscrites par de nouvelles lois, rédigées plus convenablement à la forme du gouvernement républicain“, on n'y a point arrêté à cet effet l'établissement d'un Conseil permanent...“

²⁾ Ib. Po wyrażeniu nadziei, iż dwory w sprawie utworzenia Rady Nieustającej zdanie odmienia, w Réponse à la Note pisano: „Mais comme Elle (cesarzowa) désire néanmoins sincèrement se prêter autant qu'il peut être agréable à S. M. l'Impératrice de Russie, quoiqu'il lui semble, qu'il y aurait bien des choses à dire sur le contenu du papier intitulé: *Projet pour l'Établissement du Conseil permanent* qui lui a été envoyé de Varsovie, et que la valeur de cet établissement lui paraisse encore au moins problématique, pour déférer au désir de S. M. l'Impératrice de Russie Elle vient d'autoriser le Baron Reviczky en général, à condescendre et même à aider à tout ce qui sera décidé par la pluralité des délégués... à Vienne, ce 16 Décembre 1773“.

Pod tą samą datą odpowiedź druga, wręcz przeciwna:

„Réponse Confidentielle...“

L'Empereur et l'Impératrice Reine sont très fâchés au reste de ne point pouvoir se conformer dans cette occasion aux Conseils de Sa Majesté l'Impératrice de Russie. Mais Ils se flattent en même temps, qu'en se mettant à Leur

Ta podwójna redakcja odpowiedzi, bezpośrednio poprzedzona była niezmiernie gwałtownem starciem między cesarzową Maryą Teresą i jej kanclerzem Kaunitzem z jednej strony, a cesarzem Józefem II z drugiej.

Na skutek Memoryału cesarza Józefa II z dn. 29 listopada 1773¹⁾, odnoszącego się do nowych granic austrijacko-polskich, Kaunitz wystosował do Maryi Teresy, 7 grudnia, list z prośbą o dymisyę²⁾.

Oświadczenie kanclerza wywołało dwa pisma cesarzowej. Jedno było poufne i jedynie dla Kaunitza przeznaczone, drugie urzędowe, wystosowane z wiadomością Józefa II.

Marya Teresa w rozwoju wypadków dopatrzyła się niewymownej grozy. Nieznane nam dokładnie zamysły Józefa II, wywołały jej najwyższe oburzenie, przyjęła je jako zaturę państwa i przedsiębranych dla jego dobra trzydziesto trzy letnich jej i kanclerza usilnych zabiegów. Swoje własne położenie ma za szczególnie bolesne; zkadınąd znany jest współczesny temu ostry rozdzwiek na tle stosunku do kościoła, między nabożną matką, mianującą się „najnieszczęśliwszą z matek“, a wolnomyślnym synem.

Władczyni żąda od Kaunitza, by wstrzymał swe usunięcie się od rządu, aż się sama przekona, czy nie zdoła po swojej myśli biegu rzeczy odmienić; gdyby tego przeprowadzić nie była w stanie, łącznie z dymisyą jej ministra, nastąpi własna jej abdykacya³⁾.

place, Elle voudra bien sentir, qu' Ils ne peuvent ni ne doivent permettre de ne point chercher à faire valoir Leur bon droit.

à Vienne ce 16 Décembre 1773.

¹⁾ Arneth, II, 493: drukowany u Beera. Docum. p. 69--72.

²⁾ Arneth II, Anmerkungen, 617. Wyciąg z listu Kaunitza z 7. XII. 1773 do Maryi Teresy:

„... J'attendrai les ordres qu'il plaira à V. M. de me donner, pour les exécuter avec la plus grande exactitude, sans pouvoir m'empêcher cependant de témoigner en attendant à Votre Sacrée Majesté, que le temps que mon dépérissement m'a obligé d'employer à faire si peu de chose, ne prouvant que trop, que de jour en jour je sois moins en état de pouvoir vaquer de ma place avec l'exactitude désirable, je croirais manquer à ce que je lui dois, si je Lui dissimulais, qu'il pourrait être de Son meilleur service, qu'Elle eut la bonté de me donner un successeur le plus tôt que possible. Je la supplie d'envisager avec sa bonté ordinaire cet épanchement de mon coeur, et je me recommande à sa haute bienveillance, dont j'espère ne pas m' être rendu moins digne que tout autre de ses serviteurs, depuis près de trente trois ans que je la sers et que j'ose dire avoir été attaché à son auguste personne, tout autrement certainement qu' aucun de mes concitoyens.“

³⁾ Ib. Marya Teresa do Kaunitza własnoręcznie: „7 Déc. 1773. Votre billet

Cesarzowa zwyciężyła i to niezwłocznie.

Wraz z biletem jej, powyżej streszczonym, otrzymał Kaunitz z powrotem swe pismo, a na niem Marya Teresa własnoręcznie nakreśliła wynik swych przedstawień, poczynionych synowi¹⁾.

ne m'a pas étonnée, ni surprise, mais bien sensiblement affligée, je m'y attendais depuis quelque temps après ma propre situation, je ne peux ni ne veux accepter ce que Vous souhaitez, et dois en conséquent l'ignorer, mais, je m'attends de votre attachement et même amitié que vous m'abandonnerai pas dans ma cruelle situation, voyons s'il y a encore moyens de sauver l'État et de ne pas perdre 33 années de service pénible et fidèle que nous lui avons rendu ensemble, et s'y n'y a moyens, quittons ensemble, mais pas autrement et comptez sur mon amitié, estime et reconnaissance, comme je compte sur votre attachement.

Marie Thérèse.

¹⁾ (Arneth, II, 494). „Ich habe die Genugthuung Sie zu versichern dass der Kaiser so denkt wie ich, und dass Ihre Erhaltung uns ebenso am Herzen liegt als das Vertrauen dass wir Ihre Rathschläge setzen“.

(H. H. u St. Arch. Vorträge). W dalszym ciągu pod tą samą datą pismo Kaunitza: „dicté par S. A. Ellemême. à Vienne ce 7 Décembre 1773.

Sacrée Majesté.

Dans le projet très humblement cy-joint, j'ai tâché de rendre les intentions de V. M-té et de Sa Majesté l'Empereur le plus brièvement et le moins mal qu'il m'a été possible. Je n'ai rien à y ajouter si ce n'est que je pense, que l'on pourrait peut-être, pag: 5, substituer le § très humblement ci-joint *in folio separato* à celui qui commence à verbis: *c'est donc en conséquence des règles prescrites: par la convention même, usque ad verba: que les trois cours se sont engagées à employer l'une pour l'autre en pareil cas*, parce qu'il contient une proposition qui pourrait bien ne faire autre effet que celui de donner de l'humeur aux deux autres cours, quoique j'aye tâché de la tourner de la façon la moins dure qu'il m'a été possible d'imaginer. J'attendrai les ordres qu'il plaira à V-re M-té de me donner, pour les exécuter avec la plus grande exactitude, sans pouvoir m'empêcher cependant de témoigner en attendant à Votre Sacrée Majesté...“

Tu szpilką przypięto do tekstu adnotacyę: „Nota der abgängige Schluss dieses Vortrags ist von S-r Höchst. Durcht: mit eigener Hand hingesetzt worden“.

Oto wyciągi z owego zakończenia Referatu do księcia Lobkowitz'a: „NB. à substituer à la période enclavée au crayon. C'est par conséquent sur les règles prescrites par la convention même, que la Cour de Vienne fonde la démarcation de ses limites... Elle croit ne pas pouvoir s'égarer en suivant cette route qui est régulière. Elle la regarde même comme un moyen propre à accélérer—l'exécution complète des Traités de cession,... Au moyen d'une telle déclaration il semble, que le cas de l'embarras d'un nouveau partage, qui ne pourrait être nécessaire que, s'il arrivait, qu'il fallût procéder à l'arrangement d'une diminution proportionnelle, non seulement ne pourra point exister, mais que bien au contraire, attendu l'intention sincère dans laquelle se trouve être ailleurs la Cour de Vienne, d'aller de même du plus parfait con-

Kaunitz zmienił redakcyę referatu, który miał być wysłany na ręce księcia Lobkowitza, długoletniego przedstawiciela Austrii w Petersburgu¹⁾; w tym elaboracie najbardziej uderza nas gotowość zgody z Katarzyną *w sprawie przyszłej konstytucyi Polski*.

Józef II ustąpił, z charakteryzującym go nagłem porzuceniem planów indywidualnych a ryzykownych.

Wbrew pierwszej swej opinii, iż najkrytyczniejszą kwestyą pierwszego rozbioru Polski było ustanowienie wewnętrznego jej

cert avec S. M. l'Impératrice du Russie sur l'objet de la constitution à venir de la Pologne, conséquemment aux principes déjà convenus entre Elle et Ladite Majesté en s'y prenant ainsi, tout ce qui reste à arranger encore — relativement à la Pologne, pourra y être terminé, vraisemblablement en peu de temps, à la satisfaction commune des trois Cours unies⁴. (Podkreślenie wydawcy).

Na zakończenie tej seryi, częściowo niewydanych dokumentów, podajemy: „Dicté par S. A. Elle-même. (przez Kaunitza) à Vienne, ce 9 Décembre, 1773 à Sa Majté l'Empereur.

Sire!

Sous enveloppe et cachet du bureau de la secrétaire du cabinet de Votre Majesté Imp^{le} on vient de me renvoyer le projet de réponse aux Remarques verbales, sans autre résolution qu'une apostille de la main de S. M. l'Impératrice, qui ne porte pas sur le nouveau changement, proposé précédemment. J'ignore moyennant cela, quelles peuvent être les intentions de V: Majté au sujet de ce papier; et comme il m'est indispensable d'en être informé, afin de pouvoir faire mettre la main aux expéditions qui doivent contenir les ordres nécessaires au P^{ce} de Lobkowitz à ce sujet, je suis dans le cas de devoir supplier V. M. de vouloir bien m'apprendre quelle est sa volonté, et celle de S. M. l'Imp^{ce} à cet égard. J'ai l'honneur d'être avec la plus profonde soumission⁴. (Por. Pol. Corr. XXXIV, 279 „Remarques verbales sur l'ouverture faite par le prince de Lobkowitz touchant les frontières des nouvelles acquisitions de la cour impériale et royale⁴).

Au prince de Kaunitz Ritberg. Billet de S. M^e l'Empereur ce 9 Décembre 1773 donne son assentiment aux projets d'expéditions pour la Russie.

„Mon cher Prince.

S: M: m'ayant envoyé votre minute de réponse avec un petit billet, qui ne contenait autre chose, sinon de me dire, qu'elle l'approuvait, et que dès que je l'aurai lue (*sic*), que j'eus à vous la renvoyer, ce que j'exécutais sur le champ, croyant qu'elle vous avait faite (*sic*) connaître de bouche, ses intentions, quant à moi je ne saurais rien y ajouter, et vous prie mon prince de croire vraie et sincère l'estime et confiance, dont ici je vous assure, et qui prend une source intarissable dans le caractère et l'esprit que je vous ai vu depuis que j'existe, employer si utilement, pour le bien de la monarchie et d'une mère qui seules font tous mes vœux. Adieu

Joseph

ce 9 Décembre 1773.

¹⁾ Ad. Beer. Erste Theilung Polens, II. Wiedeń, 1873, 71 i dalsze, 171.

ustroju, Arneth w dalszym ciągu swego dzieła przypisuje rozłam między Maryą Teresą i Kaunitzem, a Józefem II, wyłącznie naleganiu cesarza na posunięcie granicy austriackiej do Zbrucza, gdy w Polsce jako rzekę graniczną chciano uważać Seret ¹⁾.

Zaiste byłoby w tem zbyt wiele hałasu o nic!

Zwiększenie umówionej dzielnicy pociągało zwiększenie zaboru Pruskiego. Chodziło tu o dwie mile więcej dla Austryjaków i o pół mili dla Prusaków. ²⁾

Materyał, zawarty w Archiwum wiedeńskim, na którym opierał się Arneth, nie może jednak stanowić podstawy dostatecznej dla ugruntowania bezwzględnie rozłamu na niezgodzie, spowodowanej reformami wewnętrznymi kraju.

Pierwotna opinia Arnetha, wyłoniła się właściwie bardziej z intuicji niż z dokumentów. Coprawda, zamiary istotne kierowników państw, zwłaszcza Kaunitza ³⁾, rzadko bywają ujawniane bezpośrednio w kancelaryjach urzędowych; najbliższym tu dowodem jest sprawa Rady Nieustającej. Toż 13 września 1773 trzej ministrowie państw rozbiorowych podali zgodnie na pozór projekt Rady delegacyi sejmowej, „żadnej niedopuszczając kontradycyi” — a jednak przekonaliśmy się, że zgody między Austryą a Rosyą do połowy grudnia bynajmniej nie było ⁴⁾.

Zestawiając akty wiedeńskie z szeregiem rękopisów Biblioteki ordynacyi hrabiów Krasieńskich w Warszawie, dałoby się osiągnąć istotniejszą ocenę życzenia dworu wiedeńskiego: aby nastąpiło zbliżenie między reprezentacją w Warszawie a królem (p. str. 286). Być może, że na podstawie oceny takiej dałoby się określić prawdziwą wagę przystąpienia Austrii do obozu imperatorowej rosyjskiej w przedmiocie przyszłej konstytucyi polskiej (p. str. 290), co miało pociągnąć za sobą porzucenie projektów własných Józefa II.

¹⁾ Porównaj Arneth II, 405 a 493.

²⁾ Politische Correspondenz Friedrichs's des Grossen. T. XXXIV, p. 265. Fryderyk II do hr. Solms'a, pełnomocnionego ministra pruskiego w Petersburgu. Potsdam, 9 listopada 1773.

³⁾ Beer. Die erste Theilung Poles. Wien. 1873, II, *passim*.

⁴⁾ Bibl. Kras. Pisma publiczne XVIII w. T. IX, p. 287. „Projekt który był podany Delegacyi 13 Sept. 1773... Trzej Ministrowie... żadney niedopuszczą kontradycyi... 5 §... będzie ustanowiona Rada ustawiczna która będzie miała moc excoywiącą iak nayrozlegleyszą w której stan Rycerski, oddalony dotąd od wdawania się do Interesów Rzeczypospolitey między seymami, do teyże przypuszczony będzie...”

Z różnych źródeł płyną wyżej wspomniane rękopisy. Przedstawiamy tu kolejno szemat punktacji ugody między cesarzem a królem polskim; poszlaki tychże kombinacji, zdradzane przez współczesne nasze pamflety i to zarówno przez pisemka dworowi przychylnie jak i wrogie mu; w dalszym ciągu podajemy znamienne wyciągi z mów publicznych, wypowiedzianych w czasie właściwym, przez Franciszka Wilczewskiego, posła ziemi wiskiej, jednego z najwierniejszych stronników Stanisława Augusta.

Z badań niewydanych tomów pamiętników króla, pewne uboczne światło tu dochodzi.

Ostatnie słowo dajemy politycznej korespondencji Fryderyka II.

Punktacye projektu cesarskiego znajdują się w pomienionym zbiorze, w rękopisie pod sygnaturą 457. Drugi ich odpis zawarty jest w roczniku rękopiśmiennym heraldyka Wielądka. Blizkie jego stosunki z Poniatowskimi i Czartoryskimi ogólnie są znane.

Podajemy tu tekst według rękopisu n° 457, p. 6, w odnośnikach zaś ważniejsze warianty wersyi Wielądka ¹⁾.

Punkta Cesarskie, podane Dworowi Polł. 1773 A.

- 1-mo Król polski absolutny z całą swoją familią.
- 2-do *Ad. casum* ustania królewskiej rodziny Cesarz wyznaczyc króla.
- 3-tio Polska ma mieć 30,000 woyska ²⁾.
- 4-to Jezuickie dobra na dwie części mają być podzielone, to jest na Króla, y na Akademię Rycerską.
- 5-to Wszystkie seymy, seymiki, sądy zniesione być mają.
- 6-to Król z Rzecząttą ma dependować od Cesarza.
- 7-mo W kraiu zabranym od Cesarza Polacy złożą wszystkie urzędy i tytuły ³⁾.
- 8-o Liczba zakonników ma być umniejszona ⁴⁾ i ustanowiona dla duchownych pensia. Dla biskupów 60,000, — dla prałatów 15,000, dla kanoników 5,000, dla plebanów 1,000 zł., dla zakonników 500 zł.

¹⁾ Bibl. ord. hr. Kras. sygn. 3899. „Wybór pismów ciekawych za panowania Stanisława Augusta Króla wydanych. Dla wiadomości potomnym czasom zebrany przez Woyciecha Wielądka. Tom XXV. w R. 1772“, p. 134. Punkta owe figurują w miesiącu październiku pod tytułem: „Punkta z strony Cesarza Imci podane na przyszlą wielką radę czyli seym Rzeczypospolitey Polł: R: 1773“. Rzecz została zapewne spisana przez Wielądka w epoce późniejszej od dat powyższych.

²⁾ 3-tio. Nie pozwala się więcej jak 30,000 woyska Królestwu Polskiemu.

³⁾ „Urzędy“ nie ma.

⁴⁾ „Liczba zakonników ma być umniejszona“ nie ma, natomiast: „^{8o} Dobra zakonników zmniejsza się y ustanowi się dla nich pensya...“

9-o Biskup każdy obowiązany edukować sześciu szlachty ubogich¹⁾, a prałat pięciu.

10-cio Mniszki bez posagu przyjmować się powinny, y ieden tylko klasztor w mieście bydź ma, inne zaś mają się obrócić na edukację ubogich panien²⁾.

11-mo Biskupi mają dependować od Prymasa y on ma ich swiencić (*sic.*) po nominacyi królewskiej.

12-mo Za taksy y dyspensy nie ma iść do Rzymu płaca — tylko Prymasowi, aby zagranice pieniondze (*sic.*) nie wychodziły³⁾.

13 Król wyszle do Papieża, iż odtąd obieranie Papieżów będzie należało do królów Katolickich⁴⁾.

14-mo W Polsce Cesarskiej Polacy będą chodźć po niemiecku, y stosować się do ich obyczajów, iako współobywatele.

15-o Bez pozwolenia królewskiego żaden zakonnikiem bydź nie ma, osobiwie lat 20 niemający⁵⁾.

16-to Polacy z dóbr dziedzicznych kwartę płacić mają do skarbu królewskiego.

17-no Zrzeczenia dadzo (*sic.*) na seymie wszystkich zabranych krajów.

18-oo Poczta ma bydź płacona w Polsce Cesarskiej iak (ma) zagranicą.

19-no Cesarz obmyśli żonę dla króla Poł. z swoiey rodziny.

20-o Polska nie ma wypowiadać woyny, ani czynić traktatów bez Cesarza.

21-no Komunikacya z Rzymem dla duchownych y świeckich (ma) zostać przecięta.

22-o W każdym mieście ma bydź osobna szkoła dla szlachty y mieszczan, także dla chłopów po wsiach⁶⁾.

23-io *Liberum exercitium* dla dyssydentów, y do wszystkich urzędów w Senacie y Stanie Rycerskim mają bydź *capaces*.

24-to Polacy mają się poddać swemu królowi iako absolutnemu, a wolność polska ma bydź zniesiona, iako nierozumna y swywolna⁷⁾.

25-to Chłopi mają mieć wolność.

26-to Cesarz obowiązany się w potrzebie dać Polsce 30,000.

27-mo Sol królowi gratis będzie dawana, dla innych podług taxy przedawać.

1) „ubogich“ nie ma.

2) A inne mają się obrócić na edukacją ubogich panien w każdym wdztwie.

3) 12-a Płaca nie ma iść do Rzymu za Sakry, dyspensy ett: c:

4) 13-tio Król wyszle posłów do Papieża, iż odtąd obierać Biskupów będzie należało do królów katolickich.

5) 15-to Bez pozwolenia Króla żaden zakonnik przyjęty być nie ma, ile niemający lat 26.

6) 22-mo W każdym mieście ma być sala, osobno także dla chłopców po wsiach.

7) Od „a wolność polska“—do „y swywolna“ nie ma; natomiast: „a elekcyja ma być zniesiona, iako nieużyteczna y swawolna“.

28-o Dobra Pułaskiego mają być skonfiskowane jako autora konspiracji na króla y za złapaniem ma dać gardło.

29-no Konfederaci mają przybydz na *Senatus Consili (sic)* pod confiskatą dóbr onych.

30-o Sttwa po śmierci każdego na króla iść mają *salvis possessoribus*¹⁾ (skrócenie nieczytelne).

31-mo Sttwa w Połł. Cesarskiej na skarb zabrane będą, y mają być dawane familij królewskiej²⁾.

32-do Kordon Cesarski na granicy polskiej zawsze stać będzie nie puszczając nikogo bez paszportu.

33-io Konfederaci na seymie króla przeproszą, że się wazyli ogłaszać interregnum y popelniać *crimen lesae maiestatis*.

34-to Sondy w Polsce iak w absolutnym kraju. Apelacya do najpierwszego Ministra w Polsce.

35-to Nunciatura ustanie—y na iey mieysce sądy prymasowskie³⁾ nastąpią.

36-to Rezydent lub poseł Cesarski zawsze przy królu będzie; pałac ze skarbu wyznaczony.

37-o Urzędy duchowne y świeckie, wszystkie sam król rozdawać będzie, a plebanie biskupi.

38 oo Towarzystwo polskie zniesione bydz ma⁴⁾.

39-oo Drukowanie wolne wszystkich ksiąg y różnym osobom, bez aprobaty y cenzury.

40-o Cesarz obowiązuje się dla edukacyi polaków w Wiedniu 20 młodzi trzymać od lat 12 do lat 23 w Colegium Teresiane. 1773 A^o.

Do przybliżonego określenia daty ułożenia wyżej podanych punktów najodpowiedniej służyć może data skasowania zakonu jezuitów: 21 lipca 1773, zważywszy iż w § 4-m orzeczony jest podział dóbr jezuitów. Przed skasowaniem zakonu zapewne taka propozycya nie miałaby miejsca.

Sprawy polskie tem bardziej były cesarzowi po myśli, że między końcem lipca tego roku, a początkiem września zwiedzał teren swego zaboru.

Podróż ta miała miejsce wbrew życzeniu Maryi Teresy⁵⁾.

¹⁾ 30-mo Starostwa po śmierci mają być obrócone na Króla *salvis modernis possessoribus*.

²⁾ 31-mo Starostwa polsko-cesarskie na skarb tego zabrane być mają, ale tylko Familij Królewskiej rozdawane będą

³⁾ Prymasowskie y konsystorskie ustanowione być mają.

⁴⁾ 38-oo Towarzystwo polskie, chorągwie hysarski (sic) y pancerne zniesione będą.

⁵⁾ Pol. Corr. T. XXXIV, p. 22. Fryderyk II do brata księcia Henryka pruskiego w Rheinsberg. (Potsdam) 9 lipca 1773.

Cesarz wrócił niespodzianie¹⁾. Fryderyk II, który bacznie śledził ruchy dworu wiedeńskiego, podejrzewał, iż powrót przyspieszony został jakąś ważną sprawą polską, dla której Józef II potrzebował znajdować się w bliskości bądź cesarzowej, bądź Kaunitza, na wypadek mogącej się wydarzyć opozycji²⁾.

Lubo bezwzględnie tajne, stosunki Stanisława Augusta z Józefem II. nie pozostały w ukryciu, przeciwnie, wyszły na jaw. Oddźwięki, jakie wywołały, mogą być dowodami ich znaczenia.

Takim oddźwiękiem jest jeden z najciekawszych pamfletów epoki, niewątpliwie z natchnienia Czartoryskich pochodzący; ilustruje on ich stosunki rodzinne z królem a na wydanie szczególnie zasługuje.³⁾

Dajemy tylko fragmenty, z naszym materiałem związane.

Tytuł pamfletu brzmi: „List Poniatowskiego Kasztelana Krakowskiego, ojca do syna swego, Króla dzisiejszego, z otchłani pisany 1776 roku“⁴⁾.

Kasztelan krakowski odzywa się do ukoronowanego syna na podstawie wiadomości, otrzymanych przez księcia kanclerza, Michała Czartoryskiego, „świeżo przybyłego w tę okolicę“. Kanclerz był zmarł 13 sierpnia 1775 roku. List ma formę wezwania syna przez ojca przed sąd Boga i potomności.

„A któż cię upewnił“, czytamy „że ci dotrzymaia. Kto cię upewnił, że tego dożyjesz, y czy wiesz, że Królestwo Polskie niepójdzie w dziedzictwo successorom Józefa cesarza, a w rekompensie dziedzictw austryjackich według pragmatyki? Któż widział, aby naród wolny podać w poddaństwo bez określenia jakowego, albo go puścić bez styru i rudła z obnażonym człowiekiem; zapamiętały człowieku...(?) (Nieczytelne), że tobie było w kraju, według rady przychylnego dla Polski francuzkiego sekretarza... Lecz cóż u ciebie sekretarz objawiony, Twoja Rada młoda zaraz wiedziała, a od niej wszystkie niewiasty w Warszawie zostające (: O czym y *Benoit* doniosł dworowi swojemu berlińskiemu:). Tyś smutną niby twarzą, a radość w sercu niosieś, że choć źle, a przecie tron osiadać będziesz; lepiej było zdać się na protekcyę króla fran-

¹⁾ 11, IX, wieczorem, kuryer miał przywieźć do Schönbrunu zapowiedź powrotu cesarza.

²⁾ Pol. Corr. T. XXXIV, 159. Fryderyk II do radcy legacyjnego, barona d'Edelsheim w Wiedniu. Potsdam, 19 września 1773. — Ib., 194. Potsdam, 22 września.

³⁾ Według Ludwika Dębickiego. Puławy. Lwów 1887. T. I, 34., Pamflet ten nigdzie nie jest cytowany. Streszcza go z arch. Czartoryskich. Vol. 2619, nr. 38.

⁴⁾ Bibl. ord. hr. Krasińskich. Mss. 457, str. 49 i nast.

cuzkiego y uciec od podpisu podziału, a niżeli tracić i zaprzedać tych obywatelów, którym wdzięczność jak brat, wdzięczność jak krol, miłość jak oyciec winienes. Masz przykład z dziedzicznych królów polskich, że z kraju woleli ustąpić, aniżeli rękę ściągnąć do niegodziwych traktatów. Karol szósty (*sic.*) odstąpił Bawaryi dziedzicznej, August 3-ci Saxonii, Stanisław oyczyzny, aniżeli obywatelów pograżyć w los zdierstwa y poddaństwa. Tyś nawet, choć nierzędnych trzy metres twoich, wieczierując z nimi na tarasie za Zamkiem, w poufalej z Tobą rozmowie, załękniome od ciebie miłośniku, utratę wzgardziłeś podobnego przykładu perswazyi, a rozpalony ślepa zawziętością, rzuciwszy własny kapelusz pod nogi, krzyknołeś: Zastraszone, ale jednak upewnione: Że gdyby tyle podemną zostało ziemi, ile kapelusz ten okrywa, nieustąpię, panować będę, albo ich pozabijam¹⁾. Przysiagłeś a niedotrzymałeś żadnego punktu. Ciężkoż było przy prerogatywach y dygnitarstwach utrzymać szlachtę. Przywileje twoje zniesione, prawa przewrotne, zagraniczna hołota za nic cię waży... A tyś temu wszystkiemu winien. Czyliż nie było uniwersałami Swemi obwieścić przyszłe nieszczęścia, czyliż nie było coś wolności utrzymać? Że dziś pan domu swoje chłopstwo, y arendy swoje opłacać musi... Byłeś za granicą, widziałeś gdzie między lutrami, kalwinami, aby katolikom rzymskim wolność dana była, publicznych chrzcín, wesel, pogrzebów, bo niemówię o publicznem nabożeństwie! wyperswadowałyby tobie rady wzięte od zagranicznych dworów, a przez ciebie podmowionych, że kwitnąć z tą państwo będzie. Widzisz w Piaskach pod Lublinem jak miasteczko puste, choć tam jest kościół katolicki, cerkiew ruska, zbor luterski y kalwiński, y buźnica żydowska... Zabrnąłeś zbyt głęboko, zdarłeś kościoły z sręber po jezuitach, z których adheranci twoi mają stołowe naczynia. Zrównałeś się z Baltazarem, królem Babilonu.. Popraw się synu, jeżeli sposobność do poprawy w tobie się znajdzie... Popraw się y upamiętaj y udaj się w protekcyą domu Borbuńskiego. Niestwierdzaj seymen podziału, a miy przed oczyma co tu piszę!

Stanisław Poniatowski, Kasztelan Krakowski“.

Pokrewne echa już zdradza wcześniejszy pamflet, przeciwnego obozu, zwolenników króla.

„W Rozmowie Konfederata z Obywatelem“, jakoby z 30 maja 1772 w Dukli²⁾, król pruski, troszcząc się o dobro Polski „w jednym piśmie przypomniał Rzplitej, żeby była baczną na obroty Austriackie...“ „Czechy“, slyszemy w dyalogu, „królestwo węgier-

¹⁾ „Niech mi zostanie z mego królestwa tylko tyle, ile tym kapeluszem przykryję. chcę tym (*sic*) kawałkiem ziemi panować niezależnie“, znane zkądną słowa Stanisława Augusta, różnie bywają komentowane. Zwrócone być miały do księcia kanclerza, wywołane jego uwagami, przez króla, który, stojąc na tarasie zamkowym, w uniesieniu rzucił kapelusz o ziemię.

²⁾ Bibl. ord. hr. Kras. Mss. 4041 Pisma publiczne XVIII wieku. T. IX, pag. 16.

skie, powinny nas zawsze ostrzegać od opieki domu (austryjackiego)“; pewne też światło tam otrzymujemy na stosunki Czartoryskich do Stanisława Augusta ¹⁾.

Wskazaniem odbiciem strategii politycznej Stanisława Augusta powinny być głosy współczesne jego popleczników. Do najbardziej, najwyraźniej oddanych, zalicza się Franciszek Wilczewski, podkomorzy i poseł wiski. Przemawia często w Delegacji ²⁾, a słowa jego łączą przezorną zręczność z niezachwianą wolą przeciwstawienia się rozbirowi ojczyzny. 30 sierpnia, zatem w chwili rokowań Józefa II ze Stanisławem Augustem, Fr. Wilczewski opór swój głównie zwraca przeciw Rosyi. Z trzech potencyi, jedna Rosya ma wojnę deklarowaną z Turcyą. Losy wojenne są niepewne, jedna kampania może wywrócić wszystkie korzyści Rosyi. Cesia na jej dobro państw Rzeczypospolitej, niezgodna z traktem karłowickim, może narazić Polskę wobec jej aliantki Turcyi, należy więc odłożyć traktowanie o cessay do czasu ogólnych o pokój traktowań. Taki obrót nie naraża Polski w obec innych dworów sprzymierzonych, z dworem petersburskim. „Dom austriacki (zachowuje) sobie przyjaźń y dobre sąsiedztwo z Portą; jak dotąd widzimy, pokazuje nam drogę, jakiej się trzymać mamy...“ ³⁾.

¹⁾ Ib., p. 18: „*Konfederat*: Postrzegam do czego Przyjacielu zmierzasz, chcesz Króla mieć absolutnym Panem? a prędzey byś podobno nas wszystkich konfederatów namówił, jak to potrafił wyperswadować X-ciu Kancelarzowi *Litt*.”

Obywatel: Zapomniałeś WmPan widzę, że to wuj królewski.

Konfederat: Nie zapomniałem. Ale y to wiem: że kochany wujaszek strawić tego nie może, że nie w domu jego korona y z tym się oświadcza, że ten pożar zapalony z stos suchych drzewek, które on tak dawno składał“.

²⁾ 5 lipca 1773 otwarta została Delegacja, obradująca nad ostatecznym odstąpieniem państwom sąsiednim terytoriów przez nie zagarniętych.

³⁾ Bibl. ord. hr. Kras. Mss. 4041. Pisma publiczne. T. IX, p. 282 — 4. „Mowa JWImc Pana Wilczewskiego, Podkomorzego y Posła ziemi Wizkiew, na Delegacji d. 30 Augusti 1773 miana.

W koniunkturze tak krytyczney, w której Rzeczpospolita ieszcze podobno dotąd niebyła, jest w powinności każdego, któremu Rzeczpospolita powierzyła interesów swoich, zważać y wszelkie brać miary, tyle co w mocy jego będzie oddalać wszelkie nieszczęścia, które na tęż Rzeczpospolitą ścigać by mogły. Nieskończony wyznając respekt dla Nayiaśn: sprzymierzonych dworów, partykularnie Rossyjskiego... jest w moiey powinności Przeświętey Delegacji JO. JW. Panom... reprezentować..., że w wielkie podajemy się niebezpieczeństwa traktować w Dworem Rossyjskim o cessay kraju, którą on od nas pretenduje... Rozważcie, JWW. Panowie dobrze wielkie niebezpieczeństwa..., odważylibyśmy się podać cały kray..., wchodząc w tak przeciwny traktat, Turkom.

Uwzględniając przedstawienia posła wiskiego, Delegacya miała podać Notę posłowi Stackelbergowi ¹⁾. Traktat karłowicki użyty był jako pretekst do odłożenia pretensyi Rosyi względem Rzeczypospolitej do przyszłych traktatów pokoju. W tej samej myśli dwie jednobrzmiące noty wystosowane były do Revitzkiego, posła cesarskiego, i do posła pruskiego Benoit'a ²⁾.

W mowie na sejmie, 27 września wypowiedzianej, Fr. Wilczewski całą mocą oponuje przeciwformierzadu, narzucanej publicznie przez trzech posłów państw sprzymierzonych, to jest przeciw zmianom, ostatecznie niweczącym powagę tronu ³⁾: „...Podane są dla (Rze-

Wszakże z tych trzech potencji iedna, to iest Rossya, ma wojnę; ta jest iey deklarowana przez Turków, jako wiernych alliantów y przyjaciół Rzeczypospolitey, złączonych przez traktat Karłowicki (by) zastępować y bronić, wolności Rzeczypospolitey... a za tym, w tym czasie, gdy Turek kontynuuie wojnę za nas z Moskwą y niedopuszcza jej koniecznie, z mocnienia sie w Polsce... O! pod iakie podpadlibyśmy..., wielkiey pogardzie, imie polskie u niechby zostawało, gdybyśmy dobrowolnie Moskwie uczynili cessayą prowincyi, których żąda.

Losy wojenne są niepewne, y odmieniające sukces, iedna kampania zrzućić może wszystkie awantaże potencji wiktoryzującey...

Jeżeli ta potencya, z którą traktować mamy, ma ieszcze iakie dobre intencye dla nas, sama to czuć może, że z tej przyczyny nie możność iest nasza; y exponowalibyśmy się nad to Turkom, traktując z nią w okolicznościach cessayi państw Rzeczypospolitey.

Zdanie moje, które oddaie do decyzyi Prześwietney Delegacyi, jest to podać notę do JW: Posła Rossyjskiego, prosząc go... ażeby nie nalegał na nas, do traktowania w pretensyach Dworu swojego, uczynienia cessayi krajów naszych, ale żeby odłożył te pretensyę do traktowania o nich z Portą, alliantką naszą, kiedy z sobą o pokój generalny traktować będą...

Niemamy z kąd, czego się obawiać, y narazić się w tym drugim Dworem zaprzyjaźnionym z dworem Petersburskim, biorąc przykład, że Nayiasn. Krol Imc Pruski w traktacie swoim uczynionym z Moskwą, excypbwał sobie nie wchodzić w wojnę z Turkiem, alliantem y przyjacielem jego.

Dom austryacki (zachowuje) sobie przyiazn y dobre sąsiedztwo z Portą, jak dotąd widzimy, pokazuje nam drogę, iakiey się trzymać mamy...

Ja z mego miejsca deklaruie y protestuie się jako najsolenniey, że żądneey części woli moiey w tym Traktacie Cessayi mieć niechcę. JO. JW. Mc. Panom Dobrodziejom nieradzę, y owszem upraszam Jw Imc X Biskupa Kuiawskiego (Ant. Ostrowski), przezornego prezesa naszego, ażeby przekładał, prosił, y niepozwoił, pod iakimbądź pretextem Cessayi tych krajów, których Moskwa od nas żąda, na którą ja z miejsca mego, ile możności moiey, ważnością delegata *per omnia* niepozwalam“.

¹⁾ Ib., p. 285. „Note qui devoit être donnée à Son Excellence le Baron Stackelberg... 31 Août. 1773.

²⁾ Ib.

³⁾ Fryderyk II utrzymywał, iż forma rządu Polsce narzucana, była wy-

czypospolitey) mary, a któż z wiernych synów tyrańską ręką na nie kłaść będzie matkę swoją... Nakazała Rzeczypospolita delegatom swoim, przy traktowaniu z ministrami sprzymierzonych dworów w pretensjach ich do zagarnionych krajów ustanowić formę rządu za przyjacielskim ich dołożeniem się; ułożyć ją pod gwarancją Najjaśniejszych Potencyi. Ale niekazała postanawiać nowę... Stanowić nową formę rządów z trzema sąsiadami bez konkurencji y przyłożenia się do tego czwartego sąsiada naszego, to jest Nayiaśniey Porty, niewiem iakiby to... odebrać mogło skutek, bez naruszenia tak ścisłej teyże Porty z nami przyjaźni...¹⁾

W ciągu dalszym, zagrzewając do oporu, 27 listopada, na Delegacyi, Fr. Wilczewski oświadcza: „Tak ostre naleganie niektórych J: W: Delegatów do obligowania mnie podpisać traktatu, na które od tylu Delegatów, iako y odemnie samego pozachodziły kontradycye..., żadnej do boiaźni we mnie nie uczyni impressyi.

Niewiem co jednego albo drugiego Delegata nie podpisanie szkodzić może traktatowi? Jeżeli nie szkodzi, a zawsze przeciwko naszemu przeświadczeniu niewoli nas do podpisu, jeżeli podpis jest koniecznie potrzebny y że traktaty bez jednego podpisu nie mają mieć waloru, to ja pierwszy sakryfikuję życie moje y wszystko co mam najmilszego, dla ocalenia oyczyzny moiey, a traktatu nie podpisuję²⁾.

Stanowisko posła wiskiego zgodne jest z obrazem stosunku stronnictw krajowych do sprawy rozbioru, takim, jak go kresli Stanisław August w części niewydanej pamiętników.

Mając wybór między zguną i sromotną zgodą na rozbiór, a walką beznadziejną, zważywszy wycieńczenie kraju i brak organizacyi militarnej, król powstrzymał się od wyrzeczenia wszelkiej opinii, natomiast postawił swym doradcom oraz przedstawicielom narodu pytanie: jaka jest ich wola? sam gotów stanąć na czele większości.

Partya królewska na zapytanie przez króla, zwane „la question préalable“, „la question périlleuse“, za zbrojną obroną całości kraju głosowała, przeciwnicy dworu, tajni i jawni, wśród nich Czartory-

mysłem Rosyi (Pol. Corr. T. XXXIV, 160. Fryd. II do ks. Henryka pruskiego. 19, IX. — Id., 178. Fryd. II do posła pruskiego w Dreźnie, von Borekego. 29, IX).

¹⁾ Pisma publ. T. IX, p. 305.

²⁾ Id., p. 344.

scy, głosowali w sensie przeciwnym. Obie listy głosujących podane są w pamiętnikach *in extenso* (1773)¹⁾.

O rokowaniach między Stanisławem Augustem a Józefem II w pamiętnikach żadnej nie doszukaliśmy się wzmianki. Wydaje nam się to wytłomaczone; próba nie została uwieńczona powodzeniem, bliższa o niej wiadomość pociągała za sobą odium kościelne i to w chwili reakcyi, wywołanej w Europie krwawymi gwałtami rewolucyi francuzkiej. I bez tego wyznania był Stanisław August obarczony dość wielkiem brzemieniem w oczach ogółu.

Zdaniem króla Kaunitz był rozbirowi w zasadzie przeciwny²⁾. Według poufnych zwierzeń Rewitzkiego, Marya Teresa do rozbioru przystąpiła przymuszona, temu król niedowierzał³⁾. Łzy jej nad losem Polski nazywa płonniemi, z ironią i goryczą o nich wspomina⁴⁾.

Nie wiemy do jakiego stopnia Fryderykowi II znane były szczegóły układu Józefa II ze Stanisławem Augustem, lecz że istniały, wiadomo mu było szybko i ściśle. Wyraża to w sposób zwięzły i dobitny: „Cesarz powrócił do Wiednia z planem administracyi Polski. Matka zbyła go jak smyka“⁵⁾. Benoît donosił mu 29. IX. z Warszawy: „Mimo deklaracyi... dotychczas nic nie ma zrobionego“. „Stackelberg wysłał więc kuryera do swego dworu, żeby przedstawić, iż artykuły planu, umówionego względem wewnętrznego porządku w Polsce, które miały być poddane większości głosów Delegacyi do jej uznania, są zbyt ważne, aby je narazić na tę większość, którą stracilibyśmy niechybnie... Stackelberg równocześnie napisał do Golicyna (ks. Dymitr Michajłowicz, ambasador rosyjski w Wiedniu), żeby baron Reviczky dostał instrukcyje skuteczne; do tej pory są one bardzo ogólnikowe. To także niezmiernie nasz zespół koszlawi, ten minister bowiem mówi, że nie moglibyśmy zniewolić króla ani narodu polskiego do przyjęcia rzeczy, które według planu tylko większością głosów

1) P. 352 i 253, t. V. Mémoires du roi Stanislas Auguste Poniatowski. Arch. państwa. Karton 19. W minister. spraw zagr. w Petersburgu.

2) Ib., p. 14.

3) Ib., 12—13.

4) Ib., 65.

5) Pol. Corr. T. XXXIV, 170. Fryd. II do ks. Henryka pruskiego, „Potsdam 24 septembre 1773. L'Empereur est revenu à Vienne, chargé d'un plan d'administration de la Pologne. Sa mère l'a envoyé promener comme un polisson“.—Ib., 182. 1 octobre 1773. „L'Empereur gémit sous l'oppression de sa mère et du plus impertinent de tous les ministres“.—Id., 226. 23 października 1773.

mają być przyjęte. Dobrze widzi, prawdę powiedziawszy, że nigdy tej większości mieć nie będziemy, którą król polski już uzyskał dla siebie... Stronnicy króla poczynają już spostrzegać, że zgoda trzech ministrów nie jest taka sama jak była, i że ten monarcha chlubi się szczególnie ścisłym związkiem z dworem austriackim; idea która jest obecnie jego cackiem¹⁾.

Pośrednikiem, traktującym w imieniu Stanisława Augusta, wydaje nam się nie kto inny, jak baron Karol Ernest Cocceji, generał major wojsk polskich, najwierniejszy przyjaciel i służa króla, gorący, entuzjastyczny bodaj jego wielbiciel, ten sam, który porwanego króla z rąk konfederatów barskich wybawił. Myśl tę podsuwa nam Fryderyk II, podejrzewając, iż generał Cocceji całkiem w innym celu podróżuje niż mówi; król przekonany jest, że nieomieszka usilnie „intrygować“ na dworze wiedeńskim, dodając: „o ile znam ten dwór, mogą to być płonne wysiłki“²⁾.

W grudniu Fryderyk coraz baczniej czuwa, wzrok wyteża, do końca palca z pulsu najtajniejszych, zdawałoby się, obrotów politycznych nie spuszcza³⁾.

Zestawienie dowodów, tu zgromadzonych, ustala istnienie w r. 1773 odrębnych układów między cesarzem Józefem II a kró-

¹⁾ „... que ce monarque se flatte surtout d'une liaison étroite avec la cour d'Autriche; idée qui fait actuellement sa poupée (Pol. Corr. XXXIV, 194).

²⁾ Ib., 203. Fryd. II do barona Lentulusa, generała lejtenanta... w specjalnej misji w Warszawie, od marca do końca listopada 1773... „connaissant cette cour comme je la connais, il pourrait bien y perdre son latin“.

³⁾ Pol. Corr. XXXIV, 323—4. Fryd. II do ministra rezydenta Benoit'a w Warszawie. „Potsdam, 8 décembre 1773. Tout le contenu de votre dernière dépêche du 1-er de ce mois donne à présumer que les points à régler encore, là où vous êtes par la Délégation, ne s'arrangeront pas des plus aisément, mais seront sujets à un dédale de difficultés. Il n'y a cependant point d'autre parti à prendre à cet égard que celui d'attendre simplement la tournure que l'on voudra donner à toutes ces affaires en général, et je crois que celle concernant l'élection d'un roi sera de toutes qui occasionnera le plus d'embarras d'occupation. Federic“. — Id., 362—3. Raport barona Riedesel, na posła w Wiedniu przeznaczonego (od października 1773 tam przebywał) z 22 grudnia: „L'Impératrice-Reine doit avoir eu un différent avec l'Empereur... Peut-être que le mémoire que le Prince Golizin a présenté... a donné lieu à cette brouillerie. Le prince Kaunitz est au moins assez embarrassé de répondre à ce qu'il paraît, aux représentations susdites, et je crois que voilà la véritable raison pour laquelle le baron de Swieten a été retenu si longtemps ici, pour être instruit avant son arrivée à Berlin de la réponse et de la résolution de sa cour...“

Fr. II au baron de Riedesel à Vienne. Berlin, 29 décembre 1773. „Je ne saurais encore comprendre le véritable motif de la prolongation du séjour de ce ministre (baron von Swieten'a, austriackiego upelnomocnionego mi-

lem Stanisławem Augustem, lecz nie przesądza autentyczności „Punktów Cesarskich“. W myśli naszej nie jest to bynajmniej tekst wierny punktacyi, które mogłyby być przez strony wymienione. Pomijając § 13, który mimo swej jaskrawości nie przekracza pono stopnia józefińskich zapędów antykościelnych, ale którego Stanisław August nie byłby nigdy mógł ani chciał przeprowadzić, punkty omawiane, w formie, w stylizowaniu, w którym do nas doszły, nie mogły wyjść z żadnej oficjalnej kancelaryi; uwidocznione to jest szczególnie w obraźliwej, prowokacyjnej formie § 24. Represyjne paragrafy, odnoszące się do konfederatów barskich, nie są w duchu postępowania króla, ani dobrze zrozumianych jego interesów¹⁾.

Zdaje nam się, iż nie rozminiemy się z rzeczywistością, przypuszczając, że „Punkta“ zostały przekształcone w zamiarze względem króla wrogim.

Mss. 457 i tom XXV Wielądka, które zawierają „Punkta Cesarskie“, obejmują też projekt zatytułowany: „Rząd Nowy“, trzem państwom sprzymierzonym r. 1772 przypisany, oraz z tegoż roku rzekome „Punkta Moskiewskie“²⁾. Są to paszkwile ciekawe; pod wielu względami charakteryzują trafnie politykę Prus i Rosyi w stosunku do Polski, pod innymi względami głoszą fałszywe jawne. Z „Punktami Cesarskimi“ wspólną mają redakcyę na niekorzyść króla; „Punkta Cesarskie“ wszelako, w przeciwieństwie do obu wyżej wspomnianych aktów, nie wydają się nam zgoła falsyfikatami. Forma ich nie jest wiarogodna, mogą zawierać szczegóły nieścisłe, ale ogólny ich kierunek absolutny, dziedziczny, militarny, połączony z przynależnością do Rzeszy niemieckiej, ich duch antyklerykalny, radykalizm w szkolnictwie, liberalizm względem stanu czwartego, swoboda druku, w oczach naszych są odbiciem prawdziwych zamiarów Józefa II, które w czyn nie weszły, ponieważ Stanisław August nie byłby znalazł wewnętrznego poparcia, a Józef II ustąpił opozycyi, nie potrzebującej usprawiedliwienia.

STANISŁAW MNEMON.

ministra w Berlinie) à Vienne, et peut-être en pénétrera-t-on quelque chose de plus précis à son retour ici“.

¹⁾ Do niezliczonych przykładów wyrozumiałości króla względem konfederatów dołączamy z Pamiętników, iż tylko opozycya Salderna uniemożliwiła projekt króla bezwzględnego przebaczenia konfederatom barskim (Mém. du roi St. Aug. V, 3). Kiedy biskup Krasieński dostał się w niewolę, król za nim się wstawił (Ib. V, 52—53), konfiskata zaś majątności konfederatów barskich, przez niego była uniemożliwiona. (Ib. VI, 86).

²⁾ Kilka odpisów „Rządu Nowego“ znajduje się w Pismach publ. XVIII, wieku, t. IX. Bibl. Ord. hr. Kras.